

Nogmaals over Abaelard, Bernard en Norbert

Zoals reeds in een vorig artikel vastgesteld, gaat de belangstelling voor de figuur van Abaelard nog steeds in stijgende lijn¹). Aan de Universitaire Faculteiten van Sint-Aloysius te Koekelberg werd zopas het initiatief genomen tot een discussieavond, op 28 februari 1989, over het boek van Raoul BAUER, *De geniale mislukking van de middeleeuwen*, uitg. De Nederlandsche Boekhandel, Antwerpen, Amsterdam, 1985, in-8°, 134 blz. Onder deze aanlokkelijke en enigszins sensationele titel wordt de strijd tussen Bernard van Clairvaux et Abaelard behandeld, die tot op zekere hoogte wordt beschouwd als een conflict tussen geloof en rede, tussen hemel en wereld (blz. 125); een antagonisme dat wordt doorgetrokken tot aan de «dictatuur van het rationalisme» (blz. 24) in de twintigste eeuw.

R.B. schreef hiermee een heldere synthese, volkomen leesbaar voor het grote publiek en toch gesteund op een grondige kennis der bronnen. Het doortrekken van de middeleeuwse verhoudingen naar onze tijd toe, zal wel door heelwat mediaevisten als stoutmoedig worden ervaren. Een beginnend rationalisme was ongetwijfeld bij Abaelard aanwezig, zeker meer dan bij Bernard, maar men kan niet zeggen dat het «geloof» bij hem ontbrak. Door het antagonisme tussen Abaelard en Bernard in het licht te stellen ontstaat het gevaar dat men de verregaande gelijkenissen tussen hen miskent. R.B. blijft zelf trouwens genuanceerd genoeg om dat toe te geven. Zonder mee te willen doen aan de trend van de laatste decennia die erop gericht schijnt alle vroegere ketteren nu heilig te verklaren, mag men toch zeggen dat Abaelard een streng en diepgelovig hervormer was, die evenals Norbert en Bernard reageerde tegen de uitwassen van het kloosterleven.

Deze misbruiken werden gedeeltelijk veroorzaakt door de feodale verhoudingen, lekeninvloed, processen, machts- en bezitsdrang, zoals R.B. goed heeft aangetoond. Abaelard, Bernard en Norbert hebben ook zeer veel gemeenschappelijk inzake persoonlijkheid. Zij hadden alledrie een onwankelbaar zelfbewustzijn, dat bij Norbert en Bernard eerder steunde op hun geloofsovertuiging dan bij Abaelard. Bij Abae-

¹) W.M. GRAUWEN, *Het getuigenis van Abaelard over Norbert van Gennep*, in *Analecta Praemonstratensia*, 1987, LXIII, nr. 1-2, blz. 5-25.

lard ontbrak blijkbaar het religieuze zendingsbewustzijn, maar hij was des te meer overtuigd van de eigen intellectuele superioriteit. Alledrie waren zij woordkunstenars; Norbert alleen van het gesproken woord, Bernard en Abaelard tevens van het geschreven woord. In Abaelards geschriften vindt men voorzeker minder sentiment dan bij Bernard en wordt aan de rede een ruimere plaats toegekend. Toch is zijn methode vaak minder vernieuwend dan over het algemeen wordt aangenomen. Bij het bewijzen van een stelling trekt ook hij, evenals de meeste twaalfde-eeuwse auteurs, het register open van bijbelcitaten en *auctoritates* en vervalt daarbij vaak in lange herhalingen.

Spijtig genoeg heeft R.B. bij het schrijven van zijn boek nog geen kennis kunnen nemen van de uitstekende studie van Prof. H. Silvestre, die alle argumenten tegen de authenticiteit van de *Historia calamitatum* heeft bijeengebracht²). R.B. houdt nog dat dit werk van Abaelard zelf stamt (blz. 89) en verwijst daarvoor naar Etienne Gilson die deze levensbeschrijving te mooi vond om niet authentiek te zijn: «il est impossible que cela ne soit pas authentique: c'est trop beau» (blz. 88)! Hoe is het mogelijk dat zovelen aan zulke oppervlakkige redenering krediet geven, alleen omdat het mooi gezegd is? Zijn alle geniale vervalsingen dan *ipso facto* echt en alleen de stuntelige onecht en verwerpelijk? H. Silvestre wees er ondertussen terecht op dat Et. Gilson met zijn groot moreel gezag de beginnende discussie over de mogelijke inauthenticiteit van de *Historia calamitatum* heeft verstikt. Men zou mogen zeggen dat hij dezelfde rol heeft gespeeld als Bernard, die met zijn groot moreel gezag het opkomende rationalisme van Abaelard trachtte te verstikken. In geen van beide gevallen is het opzet geslaagd. Dictatuur blijkt gelukkig niet lonend op wetenschappelijk vlak, althans niet gedurende lange tijd.

De figuur van Norbert komt in dit werk uiteraard niet zoveel aan bod. De bekende tekst uit de *Historia calamitatum* waarin sprake is over de twee *novi apostoli* die Abaelard bekwamen en waarvan de ene zich erop beroemde de monniken hervormd te hebben, de andere de kanunniken, wordt door R.B. niet op Norbert en Bernard toegepast (blz. 96). Hij is hier konsekwent met zichzelf. Hij plaatst immers het

²) H. SILVESTRE, *L'idylle d'Abélard et Héloïse: la part du roman*, in *Bulletin de la Classe des Lettres et des Sciences morales et politiques*, 1985-5, LXXI, 5de reeks, blz. 157-200, en de Duitse vertaling hiervan: *Die Liebesgeschichte zwischen Abaelard und Héloïse: der Anteil des Romans*, in *Fälschungen im Mittelalter, Teil V, Schriften der MGH., Band 33, V*, Hannover, 1988, blz. 121-165.

opstellen van de *Historia calamitatum* tussen 1132 en 1134 (blz. 98) en houdt vast aan de stelling dat het conflict tussen Abaelard en Bernard pas in 1139 ontstond. Het argument dat «van Norbertus geen teksten bekend zijn waarin hij stelling nam tegen Abaelardus...» lijkt hier minder doorslaggevend. We bezitten immers van Norbert geen enkel geschrift, tenzij een paar oorkonden³). Abaelard spot met Norbert in zijn *Sermo de sancto Joanne Baptista*, maar de faam van wonderdoener die Norbert genoot kan daarvoor een voldoende aanleiding hebben geleverd. De context waarin Norbert in gezelschap van Hugo Farsitus wordt geplaatst, kan erop wijzen dat Abaelard Norbert slecht kende⁴).

Het oordeel van R.B. over Bernard dient hier bijzonder te worden aangestipt omdat het zoveel gelijkenis vertoont met wat over Norbert zou kunnen worden gezegd. Bernard was niet ongevoelig voor aanzien en macht (blz. 60); hij had het bewustzijn uitverkoren te zijn (blz. 62); hij was niet bepaald een man van de wetenschap (blz. 65); «deze ‘verlichte’ man van de daad heeft zich nooit aangetrokken gevoeld tot ‘schoolse’ disputen» (blz. 104); zijn inzicht in het geloof was hem gegeven in een direct contact met God (blz. 108); «zijn denken en handelen schijnen gekarakteriseerd te zijn door een volstrekt absolutisme» (blz. 114). Dit alles zou vrijwel zonder meer ook op Norbert kunnen worden toegepast.

Bijzonder interessant voer voor psychologen vindt men in de passage waar R.B. de afwijzende houding van Bernard tegenover het lachen behandelt (blz. 116). Dit kadert in het zgn. absolutisme van Bernard (blz. 114) en lijkt te wijzen op een eerder geboorneerd extremisme. Of Norbert deze mening deelde, weten we niet, maar het lijkt eerder een persoonlijke eigenschap van Bernard te zijn, geen ascetische trend van het begin der twaalfde eeuw. Bij Rupert van Deutz⁵) en Anselm van Havelberg bijvoorbeeld zijn ironie en sarcasme zeker niet afwezig.

Terloops mag hier misschien worden aangestipt dat de *Historia calamitatum* nog een citaat bevat dat tot op heden blijkbaar door de historici niet werd onderkend. De uitroep van Abaelard te Soissons in 1121: «*Bone Jesu ubi eras*», wordt door R.B. gezien als een uiting van

³) W.M. GRAUWEN, *Die Quellen zur Geschichte Norberts von Xanten*, in *Norbert von Xanten. Adliger-Ordensstifter-Kirchenfürst*, Keulen, 1984, blz. 15-28.

⁴) Zie het artikel geciteerd in noot 1.

⁵) Zie over de humor bij Rupert van Deutz het artikel van H. SILVESTRE, *Premières touches pour un portrait de Rupert de Liège, ou de Deutz*, in *Mélanges Jacques Stiennon*, Luik, 1982, blz. 583-584.

existentiële eenzaamheid (blz. 94). Die eerste indruk wordt inderdaad gewekt bij de lezer van de *Historia*. Wanneer men echter dezelfde uitdrukking: «*Ubi eras, bone Jesu, ubi eras*» terugvindt in de *Vita Antonii auctore Athanasio, P.L.*, 73, kol. 132D, dan klinkt die harte-kreet toch al heelwat minder origineel⁶⁾. In ieder geval kende de auteur van de *Historia calamitatum* de *Vita Antonii*. Voor zijn identificatie brengt deze vaststelling spijtig genoeg weinig aarde aan de dijk, want de *Vita Antonii* was een middeleeuwse bestseller, die vrijwel door alle geleerden gekend was. R.B. wijst in zijn boek trouwens meermaals op de belangstelling voor de woestijnvaders in de twaalfde eeuw.

Het boek van R.B. verdient een warme aanbeveling bij alwie zich voor de middeleeuwen interesseert. Het is aangename lectuur, zonder herhalingen, en geschreven met de originaliteit aan ideeën die de auteur kenmerkt. De inhoud blijft bij dat alles meer betrouwbaar en klaarder geformuleerd dan in vele recente bestsellers over de middeleeuwen van b.v. Régine Pernoud, Barbara Tuchman, Umberto Eco of Le Roy Ladurie. Over nuancerings en klemtonen kan men altijd van mening verschillen, doch formele fouten komen er vrijwel niet in voor. Voor een eventuele heruitgave stippen we enkel de volgende kleine verbeteringen aan: de rol van Bernard bij het schisma van 1130 (blz. 77) ten voordele van Innocentius II wordt behandeld, doch de grote activiteit van Norbert voor en tijdens de Rometocht van 1132-1133 met Lotharius III, wordt weggelaten; tweemaal wordt paus Honorius II vermeld in plaats van Innocentius II (blz. 120 en 122); de sterfdatum van Norbert tenslotte (blz. 96) is niet ca. 1134, maar 6 juni 1134.

Mankevosstraat 71
B-1860

W.M. Grauwen O. Praem.

⁶⁾ Dit citaat werd enigszins toevallig ontdekt bij het herlezen van de *Vita Antonii* met de bedoeling daar parallelismen te zoeken tussen de duivelverhalen van de *Vita Norberti* en die van de *Vita Antonii*. De gelijkenissen tussen beide *Vitae* zullen in een *Inleiding tot de Vita Norberti B* worden bestudeerd.